Хк 73

Иван Котюшев

Пургуннығ азын

Стихтар

Наккнигиздат · 1953 ч.

84(2Рос-6Хк)6-4
К73

ИВАН КОТЮШЕВ

ПУРҒУННЫҒ АҒЫН

Хак. обл.
БИБЛИОТЕКА

ХАКАССКАЙ КНИЖНАЙ ИЗДАТЕЛЬСТВО
АБАКАН—1953

И. КОТЮШЕВ

БУРНЫЙ ПОТОК

(На хакасском языке)

ПУРҒУННЫҒ АҒЫН

Мин Соян тағлары ӱстӱнде полғам.
Анда көп чулычахтарны піріктіріп,
Хая ӱстӱненъ хазыр пурғун көдіріп,
Ким суғ пазы харлап киліп тӱс турған.
Мин сағынғабын: „хайдағ кӱссінъ, Ким, син!
Сині хайдағ даа кӱс төдір ағыс полбас!
Пір дее ниме чолынъа тоғыр тур полбас!"
Пӱӱн ол кӱсті сағызыма кирчем мин.
Чаа тамысчыларына тоғыр тур пӱӱн
Тооза чирнінъ чахсы сағыстығ чоннары.
„Чох! Чаа полдырбаспыс!"—тыпча табыстары.
Чоннарнанъ хада—Сталин, Мао Цзе-дун.
Мин ам мирге хынчатханнарны көрчем:
Франция, Китай, Чили—прай страналарда.
Олар конгресске чылысхан Варшавада...
Мин мирнінъ чинъеріне тынъ киртінчем.
Нандыра ағысча чоғыл Ким суғны!
Тӱбен-пасха тілліг, сағыстығ кізілер
Мир ӱчӱн пір дее чалтанмин кӱресчелер.
Ана олар полдырбас чабал чааны!

1951 ч.

ЧИР ЧАРҒЫЗЫ

Прай чирнінъ хатығ чарғызы алнында
Чирнінъ ачын ыырчылары турғаннар,
Прай чабал иткеннері ӱчӱн анда
Толдыразынанъ нандырығ тутханнар.
Олар хынғаннар: кӱнні узурарға,
Чир ӱстӱне харасхы тӱзірерге,
Чалбах хыраларда ас сығарбасха,
Чулларны тағ индіре кӱӱлетпеске...
Че Советтернінъ чинъістіг полктары
Тиріглiг анънарны чинъен сылтаанда,
Чирнінъ прай чардыхтарынынъ чоннары
Ӧлімненъ арачылалған тузында.
Піс пӱӱн Берлинненъ нан киліп көрчебіс:
Сах ідӧк кӱн харағы чалтырапча,
Сах ідӧк кӱӱлесче хыраларыбыс,
Сах ідӧк көк суғлар саалазып ахча.
Аны пілзіннер паза сизінзіннер
Пазох кӱзірескен „наа чаалағчылар“:
Сынап алағып чӧр сыхсалар піссер,
Нандыра парған істері чох полар!

1948 ч.

ХАКАСИЯ

Алында ах ханға, пайларға пастырғазынъ,
Харасхы чох-чоос, Хакасия, полғазынъ.
Хорғамчыл пастығ чоон хамчынанъ
чыртырчанъзынъ.
Тимір подковтығ тахананъ типсетченъзінъ.
Көп нимес саннығ чонынъ кізее дее санатпин,
Күлкі пазы „инородец“ тіп адалчанъ,
Кизері чох кип-азах кизіп, харны тоспин,
Пайлар малын пораанда, соохта хадарчанъ.
Изелібіскен чайғы ибічее ізиинде
Өлім хыя парбин хадарчанъ хакасты,
Уғаа чабал чазыға от көйченъ көксінде,
Сині чох ачығ час чіп турчанъ харахты...
Че Ленин, Сталин—чохтарнынъ турысчылары,
Илеен тоозып, адын адап, „арғыс“, тееннер.
Олар минінъ чоныма пайлар чох хонарын—
Чырғаллығ чуртсар чарых чол көзіткеннер.
Көп нимес ле чыллар—чинъістіг пис чыллығлар,
Чирінъні танаалбас иде хубулдырған:
Чазыча, тайғача поездтер ойласчалар,
Анда городтар, заводтар турғлап парған.
Хуруға чаа чарлалды: хакас чазылары
Хойығ көк ағастарнанъ чазанча амды;
Анда, чазыда, ағын суғлар ағыстары—
Паалачаа чох аарлығ тіріг суғ төріді.
Чазыда пай ас күүлепче, көп ӧр мал чӧрче,

Комбайннар паза тракторлар тыдырасча.
Аалларда туралар, школалар сіліғленче,
Анда хараа кӱнбӧрткі чіли чарых турча!
Ол прайзы сини! Ам пайзынъ син!
Часкалығзынъ!
Кӱлініп, янъыландыра ырлапчазынъ ам.
Чоннарнанъ хада часка пӧзиинзер парчазынъ.
Часкалығ чол ползын саға, Хакасиям!

1948 ч.

АБАКАН

Чалбах, Абакан, улицаларда
Ах тураларынъ турчалар,
Айлығ паза ай даа чох хараада
Чарытхылар сусталчалар.
Анда, городтынъ ортызы чирде,
Порчолығ садынъ көгерче,
Чылығ паза сарнах чилліг күнде,
Тайға ла чіли, күүлепче.
Анда көгліг иирдегі тустарда
Хойыпча хатхы-күлкілер,
Тиректер аразында, чолларда
Хынығ ырлар истілчелер.
Анда ах хан тузында, алында,
Эн хуруғ хуу чазы чатчанъ,
Ачығ хыяннығ соох харааларда
Ас ачын пүүрлер улусчанъ.
Ам, көрчезінъ, син турчазынъ анда!
Күнненъ күнге син өсчезінъ!
Тут полар күс чоғыл ах чарыхта!
Таниры чох пол паризынъ!
Полар ол тус, хачан син тынъ алғып,
Пу араны пір идерзінъ,
Кизек ах көк пулуттарзар сығып,
Ноо-ноо чирде көрінерзінъ!
Паарынъ-көксінъе хурчи, Абакан,
Тартынарзынъ торғы, парчаа!
Синінъ төріткен ічень, Абакан,
Советтер үлгүзі полча!

1945ч.

НАА УЛИЦАДА

Июль осхас май—чарых кӱнніг
Абакан чалтырап турча.
Арығ ла осхас аллеялыг
Наа, көні улица чатча.
Автомобильлер тынъ ойласча,
Эмектер кӱӱлесче анда.
Анда көп хая-тас тартылча.
Станоктар кӱӱлесче цехта.
Тас салчанъынар паза малярлар,
Пілчем, тузында килерлер,
Көп хадыл сіліг ах туралар
Тас орнында пӱдірерлер.
Мин истіпчем: чоғар, хайда-да,
Тӱрсӱлеп халча кірпис-тас,
Туранынъ ибіре саринда
Ипти хурчал турча ағас...
Мин театрзар, садсар иир сайын
Асфальт чолча пастыр чӧрчем...
Мин анда городым тоғызын
Паза чазанызын көрчем!

1951 ч.

ПҮДІРІГ

Ис, ниме күзірепче тағзар?
Ис, суғзар ағас сынча ба?
Күгүрт тапсады ба Таштыпсар?
Хазыр Ағбан суғ тасча ба?
Чох, тағзар күгүрт тазылабаан,
Тағ талап, пүтче тимір чол!
Суғ чарданъ азып, күүлеп таспаан,
Гидростанция пүтче ол!
Хуруғ чазыда чон кооптары,
Көк көллер пүдірілчелер,
Узун ағас полосалары,
Пай садтар өскірілчелер.
Халын тайғада, өзеннерде
Улуғ заводтар пүтклепче.
Колхозтар пірікклеп, пір чирде
Посёлоктар төстелглепче...
Тооза тоғысты областьтағы
Санап соона даа чит полбас!
Нымахтаг! Хайчы, чатхан хағып,
Он хараа хайлап ыс тооспас!

АХ ТАС

Харинънарда[1], инъ ыраххы аалда,
Хайда чоон сööттер көгерісче,
Тасхыл хары суу көзіп часхыда,
Улуғ суғ кӱӱлезі истілче.
Аалнынъ хыринда Сарас[2] таа осхас
Тағ пазы тиренъ суғзар көрче,
Хайда Иргі Ӱӱс кізізі—хакас
Пайнынъ хойларын хадар чӧрченъ!
Амды анда, тас тағнынъ алтында,
Ах тас заводы ағар турча.
Хая-тас ӧртеченъ пестенъ анда
Ах көк тигірзер тӱдӱн сыхча.
Завод машиназы тынъ тоғынып,
Кӱгӱрт чіли, кӱзірепчедір,
Ӧртелген хая-тасты унадып,
Хазыр хар пораан тӱзірчедір.
Тағ хазылып, кізее таптыр салған
Сын ах тас пӧгібіскен чатча,
Хакас чирінінъ істінде чатхан
Саны чох пайданъар чоохтапча.
Че ӱр ниместенъ ол орных парар—
Ах тура пол парар хайда-да,
Ах танъ чарии чіли, ағар турар
Хойығ ағастығ улицада!

1946 ч.

---

[1] Аал ады (Ужур районы)
[2] Сарас—орын (Шира районы)

ААЛ ЧЫЛТЫСТАРЫ

Сірер иирде таҕ паарына сыҕынъар,—
Ыдырбан таннанъ чөптезе тӱзер,
Ханныҕ чӱреенъер өрініп ырланар,
Харахтарынъар кӱлінібізер:
Чазыдағы колхоз аалы ӱстӱнде,
Мунъ кӱннер чіли, чылтыстар көйер!
Көрерзінъ: анда, ап-аяс тигірде,
Ах көк тӱдӱн чарып сіліглепер.
Чалбах чазылыҕ, таҕлыҕ хайхастыҕ край
Чап-чарых оттыҕ чарыхта чітче!
Мында амды хараа полбинча санъай,
Тигір паарындағы ай пӱркелче!
Мында хан ӱлгӱзінінъ тузында
Харҕаданъ даа хара хараа турчанъ,
Астаан пӱӱр хәрағы чіли, хайда-да
Сарабигас пӱркек чарыпчатчанъ.
Хойын аалзар иде сӱріп пір-суурых,
Хакас-хадарчы—ағам, уучам ма
Чірінде читі чылтыстанъ даа чарых
Чылтыстар көйер тіп сағынған ма?
Көйінъер, аалнынъ чарых чылтыстары!
Ленин, Сталин сыйлап пирген піске:
Хакас чазыларын паза суҕларын
Чӱзер чылларҕа чарых идерге!

1949 ч.

НАА КӦЛ

Мында мин пастыр чӧрген хыр хыринда
Пілӧӧк осхас улуғ кӧл чадар,
Хынған ӧнъніг кӯгӯрт чолы алтында
Кӧбіктел киліп салғахтап турар.
Хачаннанъ суғ алтында полған чіли,
Хая суғ алтында чадыбызар.
Мында суғда ӧзер оттар арали,
Манъат палыхтар тынъ хымылазар.
Кӧріндес осхас чылбыранъ ӱстӱнде
Ӧртектер, хастар, хуулар чӱзерлер,
Кӧк чазыданъ паза тағданъ ізігде
Колхоз маллары суға инерлер.
Часхыда толдыра суғлығ чул полып,
Чалбах хыраларға ол чайылар—
Чуды чох чылда даа ас чахсы сығып,
Чут чох тустанъ хорығыс чох полар!
Сӧле, аға, андағны исченъзінъ ме?
Аны нымах итченъ нымахчылар.
Алында нымахта ла полчанъ ниме
Амды істеніс чинъізі полар!

ТЫТТАР

Полған тус, хаҷан ҷазы чирде
От, сігенектер ле өсченъ,
Ҷабыс сөөдектернінъ ӱстӱнде
Чил айлахтанып кӱӱлеҷенъ.
Амды анда хыра арали
Тыдыҷахтар көгерісче,
Хан-кире хустынъ чӱгі чіли
Сымдырғаларда кӱн көйче.
Аны ағас өскірҷенъ итті—
Ол анда часхыда полған,
Хыралар хуруғ пілбезін тіп,
Тыдыҷахтарны одыртхан.
Пӧзік тыттар хыра хастада,
Солдаттар чіли, турарлар,
Чилнінъ хыраларзар чолында
Ізестіг хадағ поларлар.
Сөөттер ҷазаалбаҷанъ ҷазыны
Тӱс тыттар ҷазир тузында!
Салаалар ағас өскірҷенъні
Махтап ҷоохтазар ҷазыда!

ХАКАС САДЫ

Килінъер хакас чазыларынзар!
Сірер хайхас көрерзер анда;
Суғлар хазынзар, тағлар олиинзар
Садтар көгерісче чайғыда.
Ыраххы чылығ чир ағастары
Хойығ пӱрлерненъ кӱӱлезерлер,
Хос салааларданъ яблоколар
Хараанъарға көні көрерлер.
Тиксі көрінче „антоновкалар“,
Аарларына тынъ элче ағас.
Пір салаада тамнығ яблоколар
Хыс мойнындағы сурлар осхас!
Сірер, хынза, сын нимее киртінмин,
„Хакасия нимес, Крым!—тирзер,—
Хазыр соохтығ чирде, мында, тонъмин,
Сӧледек, нанчы, хайди өзер?!“
Хакас сады! Хакас чазызында!
Хакас садовод өскір салған!
Советтер чарых кӱні алтында
Сибирьде дее чылығ пол парған!

1949 ч.

АС

Мин танысчам Асхыс чазызынанъ,
Хайда тағ анынанъ тоғас тур,
Хайда чоохчы сіліг Ағбан суғнанъ
Частығ харағайлар чоохтас тур.
Олар чоохтасча: ам чон чуртазы
Чырғаллығ—ол—колхозтар пайы:
Суғ тӱзізі—астар кӱӱлезі,
Хар осхас ах унныг пуғдайы.
Мына „ЗИС-тығ“ көп тонна ас тартып,
Чазыдағы хакастар иртче.
Олардanъ пурун чидерге хынып,
Тағда ас өскірченънер килче.
Хазыр хуюн толғап, айландыра
Машиналар чарысхлапчалар.
Хараағы туста чазаа толдыра
Чарых фаралар сағылчалар.
Син пурғунныг ойластазынъ, чазы!
Мында сайлыг улуг чол чатча.
Родинаа пірілген хакас азы
Коммунизм кӱннерін чағдатча.

1950 ч.

ТҮН ТАЙҒА

Түн тайға, түн тайға, пай тайға,
Парчаа, торғынанъ сулғанчазынъ,
Күнөрте дее ала харахха
Өтіре син көргіспинчезінъ.
Хыри-пазы даа чох істінъде
Ноо-ноо ниме чоғыл! Пілчезінъ,
Хара-пуруннанъ син пиктегде
Хола, күмүс, алтын чыыпчазынъ.
Хучах читпес аллыг хойнынъда
Чазырчазынъ көп анъ-хустарны.
Син көп өскірчезінъ чайғыда
Миске, чистек, хузух, халбаны.
Орай туста сабыхсыбызып,
Син түзедірзинъ халын уйғаа.
Син, түн тайға, тынъ иртечізінъ,
Ирте усхунадырзынъ уғаа.
Син анда ниме-ноонъны көріп,
„Мин дее пайохпын"—күлінчезінъ,
Аға сын чүреенъненъ өрініп,
Аар-пеер чайханып көгленчезінъ.
Большевиктер амдығы туста
Илбек ис-пайынъны алчалар!
Ам анынанъ пістінъ странада
Тооза чоннар тузаланчалар!

1945 ч.

70739

ИРТЕНГІ ХАРЛЫҒ ЧОЛ

Ах тағлар озаринанъ сых киліп,
Хысхы кӱн хызыл хараан асча,
Иртенгі тынъ хатығ соох тартылып,
Чазы ӱстӱнде тубан турча.
Ибіре кӱмӱс чіли, сағылғлап,
Хырбыхтар айлахтан тӱсчелер.
Хойығ салаалығ ағастар, хролап,
Апсахтар чіли пӱгӱрейчелер.
Хости кӧлген аттар, сымнар чіли,
Учухчалар час харлығ чолча,
Позаны хыймыратхлап арали,
Пір оол хынчанъ хызынанъ парча.
Оларнынъ сағызынанъ сыхпинча
Хачан даа полбаан чырғаллығ тус.
Хайдағ даа улуғ часкалығ полча
Пістінъ тузыбыста чиит улус!..
Хоос кошёвка, харны ығырадып,
Алтын чолахтар сиип ойлапча,
Сӧӧттер тӧзіненъ сығара хонып,
Матыр хозанах ойлап халча.
...Участоксар, аалзар чииттер парча
Сталиннінъ ӱчӱн ӱн пирерге,
Ол улуғ кӱн, часка чіли, сыхча
Чолларын чап-чарых идерге!..

1946 ч.

Хак. обл. БИБЛИОТЕКА

ГЕРОЙЛАРҒА

Сірер ас ӱчӱн тынъ хазыр хабыста
Алып істенізі киреe иттінъер:
Асхыс, Алтай, Ағбан хыраларында
Хаҷан даа сыхпаан манъат ас öскірдер.
Герой ады, тігі дее, син дее арғыс,
Сын чирденъ пірілді сірерге Кремльде,
Орғах, масха арланған алтын чылтыс
Айданъ чарых сағылды көксінъерде.
Тундраданъ Крымға читіре сабланып,
Сірерні прай чоннар мақтап алғапча,
Ӱннің чатханын тіллендіре хағып,
Хыр хайчы сірерденъерӧк хайлапча.
Хойығ ағастығ тайға, арығлар даа
Сірерденъер чоохтас турған осхастар,
Хорлазып ахчатхан хара суғлар даа
Сірерденъер ырлас турған осхастар.
Алыптар! Чалбах хыралар устары!
Сірерденъер саблас тööле кӱзірир!
Коммунизмнінъ хайхастығ кізілері
Сірерденъер кип чоохтар хынып чоохтир!

1947 ч.

ОРДЕННІГ ТРАКТОРИСТ

Тағлар прай көгеріп пастағлап,
Чалбах саста турналар тапсасча,
Орденніг тракторист, манъзырап,
Кичеегі иирденъ пеер чир талапча.
Хараазынанъ фаралар көйче,
Тохталбинча трактор тыдыразы:
Ӱс трактор тоғызы иділче,
Инъдерілче хакастар чазызы.
Аллығ чалбах хыра тастында
Кӱӱлес турчалар узун көк оттар,
„Орденніг нимес пе!“ тіп анда
Сыбырас турчатхан на осхастар.
Анынъ иртіп парған чолында
Өсчедір алтын осхас пуғдай ас.
Аны Родинаа кӱскӱ туста
Тартыпча көп машина, көп обоз.
...Молат рульны пик тудып алып,
Тракторын алнынзар апарча ол.
Прай узын паза кӱзін салып,
Коммунизм пӱдірче тракторист оол!

1947 ч.

АҒАС ТОҒЫСЧЫЛАРЫНА ПІЧІК

Пӱӱн сірернінъ орнынъар—халын тайға—
Харааға тере тоғыс табылча.
„Ағас чапчанъ кизіп, чапчанъ тартарға!“—
Страна, истінъердек се, хығырча.
Матурда, Ӱӱсте прай леспромхозтарда
Кӱнненъ кӱнге чахсы тоғынынъар!
Хакасиянынъ чезіне хабыста
Хайди даа чинъіс чаалап алынъар!
Ағас читсін часхы паза чайғыда
Ағын суғларча сал индірерге—
Волга, Днепр суғ хазында паза Крымда
Коммунизм пӱдіриин кӧдірерге!
Ағас тоғысчылары! Піс прайзыбыс
Родинаа сӧс пиренъер сағамох:
Нінънерібіс сысхарып тоғынарбыс,
Планны толдырарбыс азынадох!

Декабрь, 1949 ч.

ХОЙ ХАДАРЧЫЗЫ

(Поэма)

Арығ аразында пір аалда
Чох-чоос кізінінъ чурты полтыр.
Алтон пис чыл мынынъ алнында
Анда пір оолағас төріптір.
Олған чылларынынъ тузында
Ойнирға ағаа манъ чох полтыр,
Он пір частығданъох сығара
Пайнынъ чалчызы полыбыстыр.
Хысхыда ах танъ чараалахтох,
Сөклеп турғыс турчанъ аны пай.
Эн чазыда соохха халтырап,
Сабыхсып чөрчетченъ ол санъай.
Илеп тоғынған ӱчӱн айда
Чибіргі ахча ла ол алчанъ.
Чіченъ ниме, тізенъ, „эзіни“ —
Чіг іпек паза соох суғ полчанъ.
Пірее малы ахсап таа ысса,
Эзі аны пичікненъ чыртчанъ.
Паза төрт-пис кӱнге читіре
Ас-тамах пирбин ол чазытчанъ.

* * *

Ачығ соохтығ кӱнде, пір хати,
Атар ах танъ атып чарааңда,
Афонас алты чӱс пас хойны

Хадар чөрген харлығ чазыда.
Күн харағы кірер алнында
Кидертін соох тан тартыбысхан,
Ананъ кинетін тискерленіп,
Хар пораан улуп пастабысхан.
Сарып ағастар сах ол туста
Сығырызып, күүлезіп элгеннер,
Анынъ хойлары сыдап полбин
Пораан төбін ине түскеннер.
Хачан харасхы пол парғанда,
Хойларын ол чідірібіскен,
Халғанчы күзін ам сығарып,
Пораанға хаптыра сүріскен.
Хайди даа полчаан пілбеенінде,
Үні пүткенче ол хысхырған,
„Пүүр ойнап салар...маға—өлім..,“—
Чүреен күрсіледіп сағынған.
Андағ даа полза, ол хызыда
Аринча чідірбеен сағызын,
Күзі сығып, сүрнүге-туда,
Танъ атханча тілеен хойларын.
Харны хынғанни сағылдырып,
Күн таглар паарына тенъенде,
Тағ төбін иде харабызып,
Чөр сыххан ол өзензер иде.
Өзенде хойларын көр салып,
Өрінгеніненъ ылғабысхан,
„Хайдағ часкалығ кізібін“ тіп,
Харағы чазын чызыбысхан.
Адайы андар ойлап парып,
Ағас аразынзар үр сыххан,
„Хойға ба, нимее үр сыхты?“ тіп,
Харах албин пастыр париған.
Чағди киліп көрзе ол, анда

Хайдағ-да кізі пастыр чөрче...
—Пасха кізі хойы полған ноо...,—
Харах чазы пазох төгілче.
Че ам хырина чидіп, көрзе,
Ос хыринда турчадыр Оноо!
—Синзінъ..,—пазо́х өрінче оолах,—
Тілеп килгезер бе? Андағ ноо...
— Часкалығ полтырзынъ, Афонас,—
Чахсы удурлаан ол оолахты.—
Мындағ чабал хараада хойынъ
Анъ-хусха амды кірбин халды.
Тӱрче полғанда, тағ ӱстӱнде
Пӱӱр, хойларзар көріп, тур салған.
Адай, аны көр саларынанъ,
Тағ азыра сӱр парыбысхан.
—Пу пӱӱр хараа урынған полза,
„Тынъ часкалығ“ мин поларчыхпын..,—
Афонас оол чоохтаан Онооға.
—Харын, аннанъ пурнаптырбыс.
Тағ ӱстӱндегі тытсар көріп,
Чалчылар ам чоохтас турчалар,
Пестерденъ сыххан тӱдӱн чіли,
Пурун-аастанъ оор сығарчалар.
— Тырхын сині таппады полар...
— Ол пеер килер бе?
— Чох килбес.
Хой табылзох, нянарға чахаан.
— Хадарчыны кілирзер,—тібес...
Олар илееде нимеденъер
Чоохтасханнар ачых чазыда:
Пазығданъ хайди позирданъар
Чоохтазып одырғаннар анда.
Оноо, хылчанънап көрібіссе,
Кӱн тағ озарина кір парир.

Ол анчада сала манъзыри
Чоохтаан ағаа: „Сӧлирге чарир...
Мин сағынғанда, ӱр ниместенъ
Кирек онъдайланар, Афонас.
Халых чон позынынъ мойнында
Ханчыларны ӱр сыдап полбас...“

* *
*

Афонас ибге килгенінде,
Уғаа чабал соғысты көрген.
Чаны чох пай прай иді-сӧӧгін
Көк паар иде саап илеткен.
Ананъ чир поллыг тураҷахха
Сӧзіріп кир парған аны ол.
Анда читі кӱнге читкенче,
Тур полбин чатхан аястыг оол.
Алында чир пір дее чох полған
Чох-чоосты аячанъ законнар,
Афонас осхас чалчыларны
Ханчылар іди чазытчанънар.
Азахтанъ тӱзіп чадыбысса,
Анох тынъ сӧклеп турчанънар,
Анзы асхынах пілдір парза,
Азахнанъ даа тепклеп алчанънар.
Хуллар хан сорчанънынъ пазиина
Ам сыдап полбинысханнар,
Көгісте тынъ хайнапчатханны
Тастыларына сығарғаннар.
Олар уғаа аар чуртастарын
Никтир ӱчӱн хабысханнар,
Пайнынъ сиденінде чыылызып,

Кирĕктестер искір турғаннар...
Хакас хулларынынъ кӳрезии
Орыс хулларнина хозылған,
Оларны тӳгенчі хабысха
Компартия піліп апарған.
Ол пірігілген улуғ сабығ
Чабал хан ӳлгӳзін анъдарған.
Ана ол он читі чылдағы
Илбек революция полған.
Од полған кӳскӳде Октябрьда,
Аннанъар Октябрь тіп адалған.
Хатығ пазығда полғаннарға
Уғаа көгліг чурт чиде салған.
Анда-да пістінъ Афонас оол
Хатап төреен осхас пол парған,
Чырғаллығ чарых кӳнні көріп,
Істінде кӳлініп ырланған:
„Алында полған сидік хоных
Нандыра хачан даа айланмас.
Пазығ көрген Афонас, тізенъ,
Паза хачан даа пазындыртпас!“
Анда-да анынъ харны тозып,
Чахсы кип-азах таа кис сыххан,
Кӧнъні читкен чиит хысты алып,
Олған-узахтығ чуртап сыххан.
Афонасты пасха аалда даа
Амды кізілер чахсы пілче,
Аттығ даа аар-пеер сыхпас позы,
Поездке одырып, чол чӧрче.
Ам ол Москва выставказында
Улуғ манънанызын кӧзітче,
Анда көрген, пілген нимезін
Арғыстарына чоохтап пирче.

* *
*

Пір кӳн райондағы театрда
Хой хадарчылары чыылысхан.
Хыр сас пазын чоғар кӧдіріп,
Афонас анда чоохтап сыххан:
—Піс, амды пайларға тоғынмин,
Пос позыбысха тоғынчабыс.
Піске пирілген тоғыстарға
Прай пілізібісті салчабыс.
Че ӳгредіг турбинчатханда,
Піліс хос турарға кирек ам.
Мин позымнынъ опыдымнанъар
Пӳӳн сірерге чоохтирға хынчам.
Хой мал чылнынъ илееде чардиин
Хадарылча аллығ чазыда.
Хысхыда, тізенъ, чӧргізілче
Хары чуға, тымых орында.
Хатығ соох кӳнде, хар пораанда
Хойны хазааданъ сығарбанъар.
Андағ кӳннерде хайып кӧріп,
Чахсы азырал пир турынъар,
Чазыда тоспинчатханнарны
Хазаада чахсаан отхарынъар,
Чахсы тозынминчатханнарын
Алынча тудып азыранъар.
Часхыда хар хайылған туста
Кӧк оттар кӧрінібісселер,
Тағ олиинда паза чазыда
Хойлар чахсы оттап чӧрчелер.
Ана ол туста андағ чирде
Хәразып киліп хадарынъар,
Орай иир, харасхы полғанча,
Аннанъ хыя сӳрбин турынъар.

Хой малны чайғы ізіг кӯнде
Чылығ тан чилге саптырынъар,
Тағлығ-хырлығ пӧзік чирлерде
Ӯр нимес тынағ пир турынъар...“
Кӧп чыл чыған опыдынанъар
Киліскен пір часча чоохтирға.
Чоогын тоосчадып, ол прайларын
Хығырған чахсы тоғынарға.
Паза ол кӧйтік ыырчыларнанъ
Хатығ кӯрезерін киректеен,
„Чаалап алған чахсы хоныхты
Чадын чох тыыдарға кирек“, теен.

* * *

Анынъ чӯрее—хынчанъ тоғызы
Хой малны хадарары полча.
Хазаа толдыра хойларына
Тооза хайиин ол айландырча.
Колхоз хойын ӧскірер планны
Чыл сай азыра ол толдырча.
Андағ полғанынынъ сылтаанда,
Ол саблығ стахановец полча.

1938 ч.

ШУШЬ СУҒНАНЪ ЧООХТАЗЫҒ

Мында, синінъ хазынъда, мылтиин артынып,
Улуғ кізі—анъчы өртектеп чөрченъ,
Салынныг хуурған оттарны сыбдырадып,
Хаҷан даа чітпес істер халғыс чөрченъ.
Мин суғ озари тағлар, чазыларзартын,
Мин пілчем, көө чох хабар ағылчанъ чил,
Ікі хати пазығдағы чоннынъ чуртын,
Минінъ чонымнынъ илеен пілченъ анъчы.
Хынза, арығдағы эн ибде хонғанда,
Аннанъар узубин сағынған полар,
Хараа нызыраан күгүртте азынада
„Авроранынъ“ табызын искен полар,
Чараан полар: Россия істенчілерін
Анынъ сын партиязы апарар чол.
Абаканнынъ успас от чарытхыларын
Онар чыл тобыра көрген полар ол.
Аарлыг вождьтынъ синде полғанын, Шушь суғ, син
Позынънынънъ ағынынъда чыыпчадырзынъ.
Чүс чылданъ чүс чылға даа пір дее ундутпин,
Аннанъар хынып киліп син чоохтирзынъ!

1950 ч.

ШЕВЧЕНКОНЫНЪ ХОНЧИИ

Украинаданъ пістінъ Хакасияға
Пір апсах нучыктарынанъ көс килген.
Шевченкох осхас сағаллығ полған аға.
Ол аал пазында хос тура пӳдірген.
Сур син Украина чирінінъ ырчылын
Полған на хакас сӧлир.—„Я, пілчебіс".
Піс апсахтынъ чооғын тынънирға иир сайын
Кӧзенее чарых туразар чӧрченъміс.
—„Мин, хлопчиктер, часкалығ полғам,
махтанмаам,
Тарас Шевченконынъ хончии полғабын.
Кічиимде Днепрнінъ хазында хости чуртаам.
Мин аны хачан даа ундут полбаспын.
Сағызынанъ—часхы суғларданъ чалбағох,
Чӳреененъ—чул осхас арығ полған Тарас..."
Сомнарда кӧрченъ таныс ома сах олох
Синінъ алнынъда, тіріг чіли, турар.
Спасибо саға, аарлығ апсах! Чайғыда
Аал тастында мин танъ атханча чӧрчем,
Чалбах чазынынъ хараағы амырында
Шевченконынъ ӳн-табызын истіпчем.

1947 ч.

ПУШКИНГЕ

Син хакастар чирінче пастыр чӧрзінъ,
Саға учурапча суғ, тағ тыды...
Син чӱс чыл алнындағох осхас чиитсінъ,
Че мӧнек нимес, кӧглігзінъ амды.
Чазынынъ порчоланчатханын кӧріп,
Сырайынъ кӱлінісненъ ӧнъзіп тур,
„Колхоз“ паза „Совет“ сӧстерні істіп,
Чӱреенъ кӧгліг ырнанъ нінъіреп тур.
Син полған на аалға, хакас ибіне
Тынъ аарлығ аалчы полып кірчезінъ,
Стихтарынъны орыс, хакас тіліненъ,
Чиит-кирілерге искір пирчезінъ.
Чайғы хараазы тӱскен кӧк чазыда,
Хайда аттар пырғырып оттапча,
Хыбыннап кил кӧй турған от хыринда
Синіненъ пастух оолах тоғасча.
Харағат ыдырбаннары, порчолар
Чул чарычаан тулғапчатхан чирде
Синінъ чалыннығ чоогынъ тынъпапчалар
Соннынъ ағас кисченънері иирде.
Туралярданъ, хайда чырғал, ӧрініс,
Нанчыларынъ удур сыххан туста,
Чорға хыр аттығ чаланъ килчеткен хыс
Сині, Пушкин, танып салча чолда.
Пістінъ Пушкин! Син ам хадазынъ пісненъ!
Пісненъ пір тустағы син полчазынъ.
Син стихтарынъпанъ—тынъ ӧтіг ӱнінъненъ
Коммунизмге пісненъ кір паразынъ!

УЛУҒ КҮСКЕ ПАЗА ХАХПАН

(Басня)

Өзенде, хыра кистінзер,
Пір улуғ күске чуртапча,
Хараа сай аллыг інінзер
Ўртўнненъ пуғдай тазыпча.
Пір анъчы оол, иирзер киліп,
Ол інге хахпан турғысхан.
Хараа пазох сых килиріп,
Ол улуғ күске хаап парған.
Позып аларға харазып,
Хахпанны ол ызырғлапча.
Хахпан, улам хыза тудып,
Күлініп ала хычырча:
„Тике күстенме—пик тутча:
Ам ас оғырлап полбассынъ.
Улуғ күске ам сынапча:
—„Поч!.. минінъ азым... позымнынъ...“
—„Таарыбаазынъ, орбаазынъ, че
Ўртўнде син астығзынъ ма?“
Хайди даа полчаан пілбинче.
Оғыр тудыл парған: тайма!

* * *

Мин, арғыстар, чөптирчікпін
Хахпаннар көп турғызарға,
Хыра улуғ күскелерін
Халдырбин тутхлап аларға.

1949 ч.

ПАЛА АБЫДЫП ЫРЛАҶАНЪ ЫР

Узу табырах, минінъ оолаам!
Узир тус, кӧрдек, он пір час.
Узупчадыр хоосхаҷах таа ам,
Усхурза даа, ол усхунмас.
Иркечек, соох ибде нимессінъ,
Ибде хараа даа турбинча.
Ильичтінъ лампаҷаа, кӧрчезінъ,
Иб істін чарых чарытча.
Че, узу, часкалығ пизиинъде!
Чахсы кӱн сині сағып тур:
Чалбыр Сталин Москва Кремльінде
Синненъер сағысырап тур.
Пабанъ чіли, оол, ах чазыда
Пайлар малын хадарбассынъ,
Пірее городта, институтта,
Пічікке син ӱгренерзінъ!
Ананъ тигірде учуғарзынъ,
Абыттырчатхан маға ам!
Алай ба учёнай поларзынъ!
Ам узу! Чапчанъ ӧс, палам!

1946 ч.

НЫМЫРТ АҒАС

Чул хазындағы таҕ парында
Най улуҕ нимес ағас тур,
Хая-тас хыринда, хырыҕда,
Нымырттар ам порчолан тур.
Ах тубанах ла хонҕан чіли,
Ах чичек ағарча таҕда.
Танычах кўўлепче арали,
Чахсы чыс чайылча анда.
Анда көөк тохтаҕ чох тапсапча,
Хусхачахтар ырласчалар,
Мөттіг, сахчанъ аарлар ыласча,
Өрбекейлер учухчалар...
Хайдаҕ даа чахсыдыр! Сіліге
Харах оды тынъ ойналды,
Чахсы чысха, тынъ өрінгенге
Ханныҕ чўрек кўрсіледі!
Ана ідөк пістінъ чирібіс
Хойыҕ өнъненъ порчоланча!
Анда пістінъ ынаҕ чоныбыс
Уҕаа даа көгліг чуртапча!

1947 ч.

ТУРНАЛАР

Танъ ари хуу сассар соох тартылып.
Турналар көдіріліп хысхырысчалар,
Тинъ ӱс пулунъни чоғар пӧліліп,
Тартыссар париған чіли парчалар.
Пастағчы турна, алныларында
Пулуттарны кизе саап, чол пастапча,
Пиллер, көллер, арығлар тузында
Пурғунға удур алнынзар апарча.
Хара талайға тынъ чылығ чирге,
Хойығ тубан даа читірбин тудаалбас!
Хайда суғлар тонъмас ізіг кӱнге,
Хысхы полбас, хустар тоон халтырабас!
Айланарлар ба ни олар піссер?
Айланарлар! Айланарға тӧреннер!
Айлығ-кӱнніг кӧк часхыны пӱксер
Азыр ханаттарында ал килерлер!

1948 ч.

СОДЕРЖАНИЕЗІ

Стр.

Пурғуннығ ағын 3
Чир чарғызы 4
Хакасия 5
Абакан 7
Наа улицада 8
Пӱдіріг 9
Ах тас 10
Аал чылтыстары 11
Наа көл 12
Тыттар 13
Хакас сады 14
Ас 15
Тӱн тайға 16
Иртенгі харлығ чол 17
Геройларға 18
Орденніг тракторист 19
Ағас тоғысчыларына пічік 20
Хой хадарчызы (поэма) 21
Шушь суғнанъ чоохтазығ 28
Шевченконынъ хонҷии 29
Пушкинге 30
Улуғ кӱске паза хахпан 31
Пала абыдып ырлачанъ ыр 32
Нымырт ағас 33
Турналар 34

Обложка художника *П. И. Сарычева.*

Корректор А. Чеменева. Тех. ред. Л. Ильина.

Подписано к печати 14 ноября 1953 г. АЧ00238. Печ. лист. 2¼. Уч.-изд. 0,9 лист. Колич. знаков в печ. листе 16717. Тираж 1000 экз. Зак. 3868. Типография из-ва „Советская Хакассия", г. Абакан. Цена 50 коп.

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. предыд. выдач _____

Паазы 50 ахча.